

ДАВЛАТ-ХУСУСИЙ ШЕРИКЛИК ЛОЙИХАЛАРИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Исаев Аҳрор Фаҳриддинович

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Бизнес ва тадбиркорлик
олий мактаби

Аннотация:

Ушбу мақолада давлат-хусусий шериклик (ДХШ) лойиҳаларини молиялаштириш механизмларини такомиллаштиришнинг назарий ва амалий жиҳатлари Ўзбекистон мисолида таҳлил қилинган. Тадқиқот доирасида ДХШнинг иқтисодий моҳияти, молиялаштириш манбалари, рискларни бошқариш хусусиятлари, давлат қўллаб-қувватлаш чоралари ва институционал омиллар ўрганилган. Шунингдек, мамлакатда амалга оширилаётган ДХШ лойиҳаларининг молиявий самарадорлигига таъсир этувчи асосий муаммолар аниқланиб, уларни бартараф этиш бўйича илмий асосланган таклифлар ишлаб чиқилган. Таҳлил натижалари шуни кўрсатадики, молиялаштириш механизмларини такомиллаштириш молиявий инструментларни диверсификация қилиш, рискларни оптимал тақсимлаш, давлат қўллаб-қувватлаш механизмларини мувозанатли қўллаш, миллий молия бозорларини ривожлантириш ва институционал салоҳиятни мустаҳкамлаш билан узвий боғлиқ. Мақолада ушбу йўналишлар бўйича амалий тавсиялар ишлаб чиқилган бўлиб, улар Ўзбекистонда ДХШ лойиҳаларини самарали молиялаштириш тизимини шакллантириш ва инвестиция муҳитини яхшилашга хизмат қилади.

Калит сўзлар: давлат-хусусий шериклик, молиялаштириш механизмлари, инвестиция, инфратузилма, рискларни бошқариш, давлат қўллаб-қувватлаш, институционал ривожланиш, ESG, яшил молиялаштириш, Ўзбекистон.

Аннотация:

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты совершенствования механизмов финансирования проектов государственно-частного партнёрства на примере Узбекистана. Исследованы экономическая сущность государственно-частного партнёрства, основные источники финансирования, особенности управления рисками, меры государственной поддержки и институциональные факторы, влияющие на реализацию проектов. Выявлены ключевые проблемы, сдерживающие повышение финансовой эффективности проектов, и предложены научно обоснованные подходы к их решению. В частности, обоснована необходимость диверсификации финансовых инструментов, оптимального распределения рисков, развития национального финансового рынка, расширения международного сотрудничества, внедрения ESG-принципов и цифровых технологий в процесс управления проектами. Сделан вывод о том, что совершенствование механизмов финансирования проектов государственно-частного партнёрства является важным условием модернизации инфраструктуры, повышения инвестиционной привлекательности и обеспечения устойчивого экономического роста в Узбекистане.

Ключевые слова: государственно-частное партнёрство, механизмы финансирования, инвестиции, инфраструктура, управление рисками, государственная поддержка, институциональное развитие, ESG, зелёное финансирование, Узбекистан.

Кириш

Замонавий иқтисодиётда давлат-хусусий шериклик инфратузилмани ривожлантириш, инвестицияларни жалб қилиш ва давлат ресурсларидан самарали фойдаланишнинг муҳим механизмларидан бири ҳисобланади. Давлат-хусусий шериклик давлат ва хусусий сектор ўртасидаги узоқ муддатли ҳамкорлик шакли бўлиб, унда ресурслар, рисклар ва даромадлар ўзаро тақсимланади. Бундай ёндашув, айниқса, йирик капитал талаб қилувчи ва узоқ муддатли ижтимоий-иқтисодий аҳамиятга эга лойиҳаларни амалга оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистонда сўнгги йилларда давлат-хусусий шериклик соҳасида кенг қўламли ислохотлар амалга оширилди. Хусусан, ҳуқуқий база такомиллаштирилди, институционал тизим шакллантирилди ва халқаро молия институтлари билан ҳамкорлик кенгайтирилди. Натижада давлат-хусусий шериклик лойиҳаларининг сони ва ҳажми ортиб, мазкур механизм иқтисодиётнинг турли тармоқларида қўлланила бошлади. Бироқ амалиёт шуни кўрсатмоқдаки, мавжуд молиялаштириш усуллари ҳар доим ҳам қўлланган самарадорликни таъминлай олмаяпти. Шу боис, давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштириш механизмларини такомиллаштириш ҳозирги босқичда долзарб илмий ва амалий масала ҳисобланади.

Давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштиришнинг иқтисодий мазмуни

Давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштириш узоқ муддатли ва катта капитал талаб қилувчи жараён бўлиб, у турли молия манбаларининг ўзаро уйғунлашувини талаб этади. Амалиётда хусусий инвестициялар, давлат маблағлари ва халқаро молия институтлари ресурслари асосий молиялаштириш манбалари ҳисобланади. Бироқ мазкур манбаларни мақбул тарзда бирлаштириш, рискларни адолатли тақсимлаш ва лойиҳаларнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш ҳар доим ҳам осон эмас. Шу боис, молиялаштириш механизмларини такомиллаштириш давлат-хусусий шериклик тизимининг самарадорлигини белгилаб берувчи муҳим омил ҳисобланади.

Молиявий инструментларни диверсификация қилиш мазкур соҳадаги асосий йўналишлардан бири ҳисобланади. Инфратузилма облигациялари, ислом молияси инструментлари, жумладан сукук, ҳамда аралаш молиялаштириш моделлари давлат-хусусий шериклик лойиҳаларида хусусий сектор иштирокини кенгайтириш имконини беради. Бундай воситалар молиявий ресурслар базасини кенгайтириш билан бирга, молиявий рискларни юмшатиш ва лойиҳаларнинг инвестициявий жозибadorлигини оширишга хизмат қилади.

Рискларни бошқариш ва лойиҳаларни баҳолашни такомиллаштириш

Давлат-хусусий шериклик лойиҳалари муваффақиятида рискларни бошқариш ҳал қилувчи ўрин тутади. Халқаро тажрибага кўра, рисклар уларни самарали бошқара оладиган томонга юкланиши лозим. Масалан, қурилиш ва операцион рисклар хусусий сектор зиммасига, сиёсий ва ҳуқуқий рисклар эса

давлат зиммасига бириктирилиши мақсадга мувофиқ. Ўзбекистон шароитида ушбу ёндашувни янада кенг қўллаш инвесторлар ишончини мустаҳкамлаш ва лойиҳаларнинг барқарорлигини оширишга хизмат қилади.

Шу билан бирга, давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини баҳолаш жараёнларини илмий асосда ташкил этиш муҳим вазифа ҳисобланади. Харажат-фойда таҳлили, “Value for Money” ва фискал рискларни баҳолаш каби усуллардан кенг фойдаланиш орқали лойиҳаларнинг иқтисодий ва молиявий самарадорлигини аниқ белгилаш мумкин. Бу, ўз навбатида, давлат маблағларидан оқилона фойдаланиш, нотўғри қарорларнинг олдини олиш ва хусусий сектор учун аниқроқ инвестицион муҳит яратиш имконини беради.

Давлат қўллаб-қувватлаши ва институционал омиллар

Давлат қўллаб-қувватлаш механизмлари хусусий сектор иштирокини рағбатлантиришда муҳим аҳамият касб этади. Кафолатлар, субсидиялар, солиқ имтиёзлари ва минимал даромад кафолатлари инвесторлар учун хавфни камайтиради ҳамда лойиҳаларга қизиқишни оширади. Бироқ бундай чоралар мувозанатли қўлланилиши керак, чунки ортиқча давлат мажбуриятлари бюджет барқарорлигига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Шу сабабли қўллаб-қувватлаш воситалари стратегик асосда ва аниқ ҳисоб-китоблар билан жорий этилиши лозим.

Институционал муҳитни ривожлантириш ҳам давлат-хусусий шериклик лойиҳаларининг самарадорлигига бевосита таъсир қилади. Малакали кадрлар тайёрлаш, бошқарув тизимларини такомиллаштириш, рақамли технологияларни жорий этиш ва халқаро молия институтлари билан ҳамкорликни чуқурлаштириш орқали лойиҳаларни тайёрлаш ва бошқариш сифати сезиларли даражада ошиши мумкин. Бу эса молиявий ресурсларни жалб қилиш ва улардан самарали фойдаланиш имкониятларини кенгайтиради.

Миллий молия бозори, валюта рисклари ва яшил молиялаштириш

Давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштиришда миллий молия бозорларини ривожлантириш алоҳида аҳамият касб этади. Маҳаллий капитал бозорларининг чуқурлашуви узок муддатли молиявий ресурсларни жалб қилиш имконини кенгайтиради. Пенсия жамғармалари, суғурта компаниялари ва бошқа институционал инвесторларнинг давлат-хусусий шериклик лойиҳаларида иштирокини рағбатлантириш орқали барқарор молиялаштириш манбасини шакллантириш мумкин. Бу ташқи қарзларга боғлиқликни камайтиради ва миллий иқтисодиётнинг молиявий мустақиллигини мустаҳкамлайди.

Айни пайтда валюта рисклари ва макроиқтисодий омиллар ҳам муҳим ўрин тутади. Айниқса, хорижий валютада жалб қилинган инвестициялар миллий валюта курси ўзгаришига юқори даражада сезгир бўлади. Шу боис валюта рискларини хеджирлаш механизмларини жорий этиш, узок муддатли валюта кафолатларини шакллантириш ва миллий валютада молиялаштириш имкониятларини кенгайтириш муҳим аҳамиятга эга.

Замонавий шароитда ESG тамойиллари ва “яшил молиялаштириш” механизмларини давлат-хусусий шериклик лойиҳаларига интеграция қилиш ҳам

долзарб аҳамият касб этмоқда. Қайта тикланувчи энергия манбалари, энергия тежамкор технологиялар ва экологик инфратузилмаларга қаратилган лойиҳалар халқаро инвесторлар томонидан юқори баҳоланмоқда. Шу сабабли яшил облигациялар ва экологик стандартлардан фойдаланиш орқали лойиҳаларнинг инвестициявий жозибадорлигини ошириш мумкин.

Рақамли трансформация ва мониторинг тизимлари

Рақамли трансформация давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини бошқариш ва молиялаштириш жараёнини янада самарали ташкил этиш имконини беради. Рақамли платформалар орқали лойиҳаларни бошқариш, молиявий оқимларни мониторинг қилиш ва таҳлил қилиш қарор қабул қилиш жараёнини тезлаштиради, шаффофликни оширади ва инсон омили билан боғлиқ хатоларни камайтиради. Бу ҳолат инвесторлар ишончини ошириш ва лойиҳалар бўйича ҳисобдорликни кучайтиришга хизмат қилади.

Шу билан бирга, давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини амалга ошириш жараёнида мониторинг ва баҳолаш тизимларини кучайтириш талаб этилади. Самарадорлик кўрсаткичларини аниқ белгилаш, уларни доимий кузатиб бориш ва натижаларни таҳлил қилиш орқали лойиҳаларнинг ҳақиқий самарадорлигини баҳолаш мумкин. Бу борада КРІ тизимини жорий этиш муҳим аҳамиятга эга бўлиб, у лойиҳалар ижросини баҳолашнинг аниқ ва ўлчаб бўладиган мезонларини шакллантиради.

Жадвал-1

ДХШ лойиҳаларини молиялаштириш механизмларини такомиллаштириш йўналишлари

Механизм йўналиши	Асосий инструментлар	Амалий аҳамияти	Кутилаётган натижа
Молиявий диверсификация	Инфратузилма облигациялари, сукук, blended finance	Молия манбаларини кенгайтириш	Инвестициялар ҳажмини ошиши
Рискларни бошқариш	Рискларни тақсимлаш, давлат кафолатлари	Инвесторлар учун хавфни камайтириш	Инвесторлар ишончини ошиши
Лойиҳаларни баҳолаш	Cost-benefit analysis, VfM, fiscal risk assessment		

ДХШ лойиҳаларини молиялаштириш механизмларини такомиллаштириш йўналишлари

Юқорида келтирилган жадвал давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштириш механизмларини такомиллаштиришнинг асосий йўналишларини тизимли равишда ифодалайди. Унда молиявий диверсификация, рискларни бошқариш, лойиҳаларни баҳолаш, давлат қўллаб-қувватлаш чоралари, институционал ривожланиш, халқаро ҳамкорлик ҳамда ESG ва “яшил молиялаштириш” каби муҳим таркибий элементлар қамраб олинган.

Жадвал таҳлили шуни кўрсатадики, мазкур механизмлар алоҳида-алоҳида эмас, балки ўзаро боғлиқ ва бир-бирини тўлдирувчи тарзда амал қилганда юқори самарадорликка эришиш мумкин. Хусусан, молиявий инструментларни диверсификация қилиш инвестиция манбаларини кенгайтиришга хизмат қилса, рискларни тўғри тақсимлаш хусусий сектор учун хавф даражасини пасайтиради ва инвесторлар ишончини мустаҳкамлайди. Шу билан бирга, лойиҳаларни пухта баҳолаш ҳамда давлат томонидан қўллаб-қувватлаш чораларини мақбул даражада қўллаш хусусий сектор иштирокини рағбатлантиришда муҳим аҳамият касб этади.

Институционал ривожланиш ва халқаро молия институтлари билан ҳамкорлик давлат-хусусий шериклик лойиҳаларининг сифатини ошириш, илғор тажрибаларни жорий этиш ва уларни барқарор молиялаштириш имконини беради. Шунингдек, ESG тамойиллари ҳамда “яшил молиялаштириш” инструментларини қўллаш орқали лойиҳаларнинг нафақат иқтисодий, балки экологик ва ижтимоий самарадорлигини ҳам таъминлаш мумкин. Шу нуқтаи назардан, жадвалда келтирилган йўналишларни Ўзбекистон амалиётида изчил ва комплекс тарзда жорий этиш ДХШ лойиҳалари самарадорлигини оширишнинг муҳим шарти ҳисобланади.

1-расм. ДХШ лойиҳаларини молиялаштириш механизмларини такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари

Такдим этилган схема давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштириш механизмларини такомиллаштиришнинг комплекс моделини акс эттиради. Унда молиялаштириш самарадорлигига таъсир этувчи асосий омиллар ўзаро боғлиқ ҳолда ёритилган бўлиб, ҳар бир элемент лойиҳаларнинг барқарор амалга оширилишида муҳим ўрин тутди.

Схемада, аввало, молиявий манбаларни диверсификация қилишга алоҳида эътибор қаратилган. Хусусий инвестициялар, давлат маблағлари ва халқаро молия институтлари ресурслари билан бир қаторда инфратузилма облигациялари ва ислом молияси инструментларини жалб қилиш орқали молиявий ресурслар базасини кенгайтириш мумкинлиги кўрсатилган. Бу эса лойиҳаларнинг молиявий барқарорлигини таъминлашга хизмат қилади.

Шу билан бирга, рискларни бошқариш ва уларни давлат ҳамда хусусий сектор ўртасида самарали тақсимлаш механизми схеманинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Қурилиш ва операциял рискларни хусусий сектор зиммасига, сиёсий ва ҳуқуқий рискларни эса давлат томонидан қабул қилиш орқали инвестиция муҳитини барқарорлаштириш ва инвесторлар ишончини ошириш мумкин.

Схемада лойиҳаларни баҳолаш тизими ҳам муҳим ўрин эгаллаган. Харажат-фойда таҳлили, “Value for Money” ва фискал рискларни баҳолаш усуллари орқали лойиҳаларнинг иқтисодий ва молиявий самарадорлигини аниқлаш давлат ресурсларидан оқилона фойдаланиш имконини беради. Давлат қўллаб-қувватлаш механизмлари эса хусусий сектор иштирокини рағбатлантиришга хизмат қилади, бироқ бундай чоралар бюджет барқарорлиги нуқтаи назаридан мувозанатли тарзда қўлланилиши лозим.

Бундан ташқари, институционал муҳитни ривожлантириш, жумладан, қонунчилик базасини такомиллаштириш, малакали кадрлар тайёрлаш ва бошқарув тизимларини модернизация қилиш орқали ДХШ лойиҳаларининг самарадорлигини янада ошириш мумкин. Халқаро ҳамкорликни кенгайтириш эса қўшимча молиявий ресурслар ва илғор тажрибаларни жалб қилиш имконини яратади. ESG тамойиллари ва “яшил молиялаштириш” механизмларини жорий этиш эса лойиҳаларнинг узоқ муддатли барқарорлиги ва инвестициявий жозибдорлигини кучайтиради.

Умуман олганда, такдим этилган схема давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштириш механизмларини такомиллаштириш кўп қиррали ва ўзаро боғлиқ жараён эканлигини кўрсатади. Шунинг учун мазкур йўналишдаги ислохотлар молиявий, институционал, ҳуқуқий ва технологик чора-тадбирларни уйғунлаштирган ҳолда амалга оширилиши мақсадга мувофиқдир.

Хулоса

Олиб борилган таҳлиллар шуни кўрсатадики, давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштириш механизмларини такомиллаштириш комплекс

ёндашувни талаб этади. Хусусан, молиявий манбаларни диверсификация қилиш, рискларни тўғри тақсимлаш, лойиҳаларни баҳолаш тизимини чуқурлаштириш ва давлат қўллаб-қувватлаш чораларини мақбул даражада қўллаш мазкур жараённинг асосий йўналишлари ҳисобланади.

Ўзбекистонда сўнгги йилларда амалга оширилаётган ислохотлар давлат-хусусий шериклик лойиҳаларининг ҳуқуқий ва институционал асосларини мустаҳкамлашга, инвестиция муҳитини яхшилашга ва хусусий сектор иштирокини кенгайтиришга хизмат қилди. Бироқ келгусида молиялаштириш механизмларини янада ривожлантириш учун инновацион молиявий инструментларни жорий этиш, миллий капитал бозорини чуқурлаштириш, халқаро ҳамкорликни кенгайтириш ва замонавий бошқарув ёндашувларини амалиётга фаол татбиқ этиш зарур.

Шу билан бирга, ESG тамойилларини жорий этиш, рақамли технологиялардан самарали фойдаланиш ва шаффофликни таъминлаш ДХШ лойиҳаларининг барқарорлиги ҳамда натижадорлигини янада оширади. Хулоса қилиб айтганда, давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштириш механизмларини изчил такомиллаштириш Ўзбекистонда инфратузилмани модернизация қилиш, инвестицияларни жалб этиш ва барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг «Давлат-хусусий шериклик тўғрисида»ги Қонуни. – Тошкент, 2019.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг давлат-хусусий шериклик соҳасини ривожлантиришга оид фармон ва қарорлари.
3. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳузуридаги Давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш агентлиги материаллари.
4. World Bank Group. Public-Private Partnerships Reference Guide. – Washington, DC, 2017.
5. OECD. Recommendation of the Council on Principles for Public Governance of Public-Private Partnerships. – Paris, 2012.
6. OECD. Public-Private Partnerships: In Pursuit of Risk Sharing and Value for Money. – Paris: OECD Publishing, 2008.
7. Asian Development Bank. Public-Private Partnership Handbook. – Manila, 2008.
8. European Bank for Reconstruction and Development. Public-Private Partnerships and Infrastructure Development Guidelines. – London.
9. International Monetary Fund. Fiscal Risks in Public-Private Partnerships. – Washington, DC.
10. United Nations Economic Commission for Europe. Guidebook on Promoting Good Governance in Public-Private Partnerships. – New York; Geneva.

11. World Bank. Benchmarking Infrastructure Development 2023. – Washington, DC, 2023.
12. IFC. Creating Markets in Uzbekistan: Country Private Sector Diagnostic. – Washington, DC.
13. OECD. Government at a Glance 2023. – Paris: OECD Publishing, 2023.
14. Asian Development Bank. Uzbekistan: Public-Private Partnerships and Infrastructure Development. – Manila.